

Najważniejsze cechy polskich gwar (zespołów gwarowych)

1. Gwary małopolskie

- mazurzą z wyjątkiem części wschodniej (okolice Rzeszowa, Przemyśla)
- wygłos udźwięczniają
- końcowe *-ch* zmienia się w *-k*, na Spiszu na *-f*
- wschodnią część cechuje czasownikowa końcówka 1. os. lm. *-wa*
- na Podhalu występuje zjawisko zwane „archaizmem podhalańskim”, po spółgłoskach dźwiękowych *š, č, ž, dž* wymawia się *-i-*, [*čisty*]
- na Podhalu akcent inicjalny

2. Gwary śląskie

- duża część mazurzy, południowa część (Śląsk Cieszyński, okolice Raciborza) nie mazurzy
- w okolicach Jabłonkowa występuje zjawisko zwane „jabłonkowaniem”, szeregi *ś, ź, ć, dź* i *š, č, ž, dž* dają tu szereg pośredni
- wygłos udźwięczniają
- na części terenu zupełny zanik samogłosek nosowych, na części zaś zmiana nosowego *e* na nosowe *a*
- formy 1. os. lp. czasu przeszłego są kontynuacją form aorystu (*bylech, robilech*)
- na części Śląska Cieszyńskiego akcent inicjalny

3. Gwary mazowieckie

- mazurzą
- wygłos ubezdźwięczniają
- typowa wymowa miękkich spółgłosek wargowych z wyodrębnionym elementem palatalnym
- mieszanie grup *ke, ge, k'e, g'e*

4. Gwary wielkopolskie

- nie mazurzą z wyjątkiem okolic miast Rawicz i Wieleń
- w okolicach Malborka występuje zjawisko zwane „jabłonkowaniem”
- wygłos udźwięczniają
- częsta dyftongizacja samogłosek
- czasownikowa końcówka 1. os. lm. *-ma*
- w C. lp. rodzaju męskiego u miękkich paradygmatów końcówka *-ewi* zamiast *-owi* (*królewi, koniewi*)
- grupy *k'e, g'e* zlewają się z grupami *ke, ge*

5. Gwary kaszubskie

- szereg archaicznych zjawisk
- doszło do połączenia spółgłosek środkowojęzykowych *ś, ź, ć, dź* z zębowymi *s, z, c, dz* (*sano, cicho, dzecko, zelony*)
- powstały nowe spółgłoski *ć, dź* z miękkich *k', g'*: *taki, kij, długie* – [*taći, ćij, dludże*]
- samogłoski *i, y* zlewają się w samogłoskę średnią środkową [*ə*], *wypić* – [*vəpəc*]
- częsta dyftongizacja samogłosek
- w niektórych wsiach frykatywne *ř*
- spółgłoski *ł, l* przechodzą w *l'*

- grupy *telt* przechodzą w *toIt*: *mleć* – *mIoć*, *plewy* – *plowy*, grupy *tort* przechodzą w *trat*: *mróz* – *marz*, *krowa* – *karw* (częściowo ślady dawnego stanu przez przeprowadzeniem metatezy)
- południowe gwary mają akcent inicjalny